מלאכת צובע

סימנים שכ, יט-כ
שג, כה

תוכן מלאכת צובע

פתיחה למלאכת צובע 415

א. אופנים מעשיים שיש בהם משום צביעה..... 417
צביעת נעליים • צביעה בסבון אסלה

ב. צביעה באוכלין..... 418

ג. צביעה בדרך לכלוך 420

ד. צובע בגוף האדם ודיני איפור..... 421
העברת סרק על פניה וכחול על עיניה • אכילת פירות הצובעים • נתינת איפור שאינו מתקיים (כגון פודרה) • צביעת הציפורניים

פתיחה למלאכת צובע

מקור המלאכה במשכן

מלאכת צובע נעשתה במשכן עבור הכנת יריעות המשכן כשהיו צובעים את חוטי הצמר בצבע תכלת וארגמן ותולעת שני[1]. אופן נוסף של שימוש במלאכה זו הוא, כאשר היו מכים בעורות האיילים במקלות והיה נצרר דם תחת עורותיהם ובכך היו מאדימים[2].

מהות המלאכה

צביעת דבר על ידי חומר אחר[3].

צביעה שאינה מתקיימת

אין הצובע חייב עד שיצבע בצבע המתקיים, אבל צבע שאינו מתקיים כלל, כגון שהעביר סרק או ששר על גבי ברזל או נחושת וצבעו – פטור. טעם הפטור הוא מפני שהצובע בדברים אלה מעבירו לשעתו ואינו צובע כלום, וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור[4].

הכנת צבע לצביעה עתידית

כתב הרמב"ם (פ"ט הי"ד):העושה עין הצבע הרי זה תולדת צובע וחייב, כיצד כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא שנעשה הכל שחור, או שנתן

1 רש"י (עד: ד"ה צדי חלזון) וכן הוא על פי הבבלי. וכן ברמב"ן (עד.) כתב שבמשכן היו הם עצמם צובעים התכלת.

2 כך מובא בירושלמי (פ"ז ה"ב) וכתוב שם שזה פירוש הפסוק: וְעֹרֹת אֵילִם 'מְאָדָּמִים' (שמות כה, ה). והובא הירושלמי ברמב"ן, ברשב"א ובמאירי (קו.). ועיין בקרבן העדה שם שלא כתבו כבבלי כיון שסובר הירושלמי שתכלת הביאו עמם ממצרים כיון שלא היה במדבר.

3 בזה טמון ההבדל בין מלאכת צובע למלאכת מלבן, שמלבן עניינו הלבנת דבר על ידי ניקויו מהלכלוך, ואילו צובע עניינו צביעה תוך שימוש בצבעים.

4 כן כתב הרמב"ם (פ"ט הי"ג). ומה שכתב שאם אין הצביעה מתקיימת פטור, עיין בדברי הרב המגיד (שם) שלמד זאת ממלאכת כותב דקיימא לן (קד:) שבעינן כתיבה המתקיימת, והוא הדין לכל מלאכות שבת שאם אין המלאכה מתקיימת אזי פטור ואסור. ויש שכתבו (שו"ת אור לציון ח"א סי' כט) שניתן ללמוד זאת ממחלוקת רב ושמואל (סוף עה.) האם השוחט חייב אף משום צובע, כיון שנוח לו שיתלכלך בית השחיטה מהדם ופסק הרמב"ם (פי"א ה"א) כשמואל שחייב רק משום נטילת נשמה, כיוון שהיא צביעה שאינה מתקיימת.

ועיין בחיי אדם (כלל כד סע' א) שחידש שלדעת סמ"ג כל שרצונו בזה שיתקיים לפי שעה, חייב. ודין זה הוא דווקא במלאכת צובע. ובנשמ"א (סק"א) הוכיח זאת מכך שהסמ"ג פסק כרשב"א (שבת צה.) שהמעברת סרק על פניה חייבת. ובשו"ת אבני נזר (סי' קעג אות ז) חלק עליו וכתב שהם דברי נביאות. וכן בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' לז אות א) דחה דבריו.

אסטיס לתוך מי כרכום שנעשה הכל ירוק וכן כל כיוצא בזה. אבל הראב"ד (שם) כתב שלא חייב עד שיצבע דבר שנגמרה בו מלאכת הצבע, אבל צביעת מים שאינה לצורך המים עצמם לא[5]. אך אם צריך את צביעת המים לכשעצמה, כגון שצובע מים ומניח בתוך אגרטל זכוכית לנוי, חייב לכל הדעות[6].

חיזוק צבע קיים

יש אומרים שהצובע על גבי צבע קיים איסורו מדרבנן, ובמקום צורך אף מותר לעשות כן לכתחילה. ויש אומרים שאדרבה כיון שהוא מחזק צבע קיים הרי זה מתקן וחייב[7].

5 מחלוקת זו הובאה במ"ב (סו"ס שכ). ניתן לראות שלרמב"ם חייב על הכנת עין הצבע אף לא שצבע בו, ואילו לראב"ד חייב רק אם צובע בו בפועל. והקשה הראב"ד מבישול סממנים (שבת עד:) שלמדים משם על מלאכת מבשל במשכן מדוע לא נזכר שיתחייב גם משום צובע המים. והרב המגיד הסכים עם הרמב"ם ותירץ שאין הכי נמי, חייב תרתי: צובע ומבשל.

אמנם יש שפירשו (שו"ת אור לציון ח"א סי' כט ושכן כתב קצות השולחן סי' קמו בבדה"ש ס"ק יד) שאף לדעת הרמב"ם דווקא העושה עין הצבע הוא שחייב, כיון שתיקן צבע שראוי לצבוע בו דברים אחרים, אבל נתינת צבע מועט לתוך מים סתם כך ללא כוונת צביעה עתידית, מותרת, ואין לנו לחדש גזירות מדעתנו.

6 כפי שעולה מלשון הראב"ד, וכן כתב החיי אדם (כלל כד סע' ד).

7 דעת המקילים היא ביעב"ץ (מור וקציעה ס"ס שכח), שו"ת תשורת שי ח"א (סי' שכח), יוסף אומץ (סי' תרנב), אליה רבה (שכ ס"ק כד), וכמותם פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' לז אות ג) ושכן מובא בספר אוהל מועד (בהל' שבת דרך ט נתיב ט, מט ע"א). וכן בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' טו אות יד) ציין לפוסקים אלו. לשיטתם הצובע נעליו או הנותן בגד אדום על המכה אינו חייב שהרי רק מחזק את הצבע הקיים מכבר. וכן כתב ביבי"א שניתן לפרש את דברי הירושלמי (פ"ז ה"ב) וזו לשונו: הדא איתתא דשרקה אפה, חייבת משום מלבן. ע"כ. ולכאורה יש לשאול: למה אותה אישה אינה מתחייבת משום צובעת. אלא שמדובר בשרק לבן ובמצב כזה אין מתחייבים משום צובע, דדמי למה שכתב הנודע ביהודה (חאה"ע סי' פה), דהא דקי"ל כתב על גבי כתב פטור, היינו אפילו באופן שהכתב השני משחיר יותר מן הראשון, ואפילו הכי אין בו חיוב מהתורה משום כותב. ע"ש. ולעומתם, המג"א (שכח ס"ק נב) כתב שהמניח בגד אדום על גב המכה חייב, מפני שאינו אלא מתקן. וכן פסק המשנה ברורה (סי' שכ ס"ק נט, וסי' שכח ס"ק קמו) כיוון שמחזק מראיתו על ידי הדם. וכן כתב הבן איש חי (ש"ב פר' תצוה אות ו). ובשו"ת אבני נזר (ס"ס קעב) ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' כג) סוברים שאף למג"א אין האיסור אלא מדרבנן.

א. אופנים מעשיים שיש בהם משום צביעה

זר זהב סביב

צחצוח נעליים על ידי שמן או צבע אסור משום צובע.

צביעת נעליים

כן כתב המ"ב (שכז סקי"ב, סקט"ז). ועיין לעיל בפתיחה שביארנו אם יש בזה איסור דאורייתא או דרבנן.

—

זר זהב סביב

יש אוסרים להשתמש בסבון אסלה שצובע את המים, ורבים מתירים אם אין כוונתו על הצביעה.

בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' לג) אוסר שימוש בסבון אסלה צבעוני, ודן האם איסורו מהתורה כיון שמתקיים כך (ואף לראב"ד פ"ט הי"ד אפשר שיודה בזה כיון שנגמרה מלאכתו), או שמא איסורו מדרבנן כיון שנעשה על מנת לשפוך מיד.

וכתב שאין להקל בדין זה מטעם שאינו מתקיים לצביעה אלא לחיטוי והוה פס"ר דלא ניחא ליה, שמי יערוב לנו שכך הוא אצל כולם, ועוד שסבון כזה עולה יותר כסף מסבון שאינו צובע וזו ראיה שכוונתו גם לצביעה.

אומנם דעת פוסקים רבים להקל בזה, כמובא בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סימן מז), בחזון עובדיה (ח"ה עמ' כח-לב), בדברי הגר"מ אליהו (מאמר מרדכי ח"ד סי' צב), במנוחת אהבה (עמ' ט) ובשו"ת אור לציון (ח"א סי' כט). וטענתם היא שזו אינה צביעה המתקיימת ולכן אינה אסורה אלא מדרבנן, וכיון שאין כוונתו לצביעה אלא לשם חיטוי הרי זה פס"ר דלא אכפת ליה באיסור דרבנן ומותר.

צביעה בסבון אסלה

[הערת הגר"י אריאל: יש להעיר שפעמים זו צביעה מתקיימת, כגון מקום שאין שימוש תדיר בשירותים, הצביעה עלולה להישאר כך ימים רבים. עכ"ל]. ולכן ציינו שאם מתכוון לצביעה אסור לכל הדעות. והגרע"י הוסיף שכיון שנעשית הצביעה על ידי הסרת המונע, אפשר שנחשב גם כגרמא (ע"ש שזו מחלוקת הפוסקים).

בשו"ת ציץ אליעזר היקל מטעם נוסף, שאין צביעה באוכלין. והילקו"י (שבת ג צובע הערה יז) תמה על זה, כיון שהמים נעשים מלוכלכים אין עליהם תורת משקים.

וכן עיין בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ג הלכה טו) שמחמיר כגרש"ז, אומנם בהערה מז כתב שאם אין לו חומר אחר מותר, בתנאי שאינו מתכוון אלא לחיטוי.

[הערת הגר"י אריאל: גם האוסרים להשתמש בסבון הצובע את האסלה יתירו לאורח הנקלע למקום בו יש סבון כזה להדיח את האסלה. למרות צביעת המים, כי זהו פס"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן. מה גם שיש בכך כבוד הבריות, כמבואר בשבת פא, ב. עכ"ל].

ב. צביעה באוכלין

זה השולחן

שו"ע שכ, יט-כ

ליתן כרכום בתבשיל, מותר ואין לחוש לו משום צובע, דאין צביעה באוכלין. יש מי שאומר שהאוכל תותים או שאר פירות הצבועים, צריך ליזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה, משום צובע, אבל אם צובע פתו במשקה הפירות, לית לן בה, דאין צביעה באוכלין (מ"ב סקנ"ו - וכן מותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן. ואם מכוון לכתחילה לעשות מראה במאכל או במשקה, נכון להחמיר. ומכל מקום אין רשאי לעשות מראה ביין שכר ודבש על מנת שיקנו ממנו, וכל שכן שלא לשים סממנים בצלוחית מים להעמיד בחלון נגד השמש, ויש בזה חשש חיוב חטאת).

סביב לשולחנך

האם יש איסור צביעה באוכלין

מותר ליתן כרכום בתבשיל, כן כתבו שבולי הלקט (סי' פו) והאור זרוע (סי' סג טו ע"ג) בשם היראים (סי' רעד קלו:). מדבריהם למדנו שכאשר הצביעה היא באוכלין בדרך אכילה, מותר, כיון שאין דרך צביעה באוכלין. וכן כתבו שלכן מותר ליתן כרכום בתבשיל או לצבוע פתו במשקה הפירות. וכן הובא בשו"ע.

אבל מצאנו מחמירים בזה, כמובא בתוספות רי"ד (שבת עה:) שלדעתו בזה נחלקו רב ושמואל האם השוחט חייב גם משום צובע, שלשיטת רב חייב כיון שנוח לו שיתלכלך בית השחיטה בדם שבכך יבואו לקוחות לקנות ממנו. ופסק[8] התוספות רי"ד (שם) כרב. וכן בשו"ת אבני נזר (סי' קעג אות ט) כתב שנכון להחמיר לעצמו אחר שהתוספות רי"ד החמיר בזה. ועוד שבספר היראים שלפנינו לא מופיע הכלל של "אין צביעה באוכלין".

לעומתם, בשו"ת חכם צבי (סי' צב) ובחידושי חתם סופר (שבת עד) מובא שכל שראוי למאכל אדם אין בו משום צובע אפילו מדרבנן, ואפילו אם אינו עושה למטרת אכילה כלל. להבנתם, כל הנזכר בגמרא בעניין הצובע הוא דווקא בדברים שאינם ראויים לאכילה או לשתייה, אבל אם חומר הצביעה ראוי למאכל אדם אינו חייב עליו. ועיין בפמ"ג (שכ א"א סקכ"ה) שהקשה על החכ"צ הנ"ל[9].

8 כן כתבו כל האחרונים שהביאו דבריו. אבל לכאורה אין זה מוכרח בדבריו, הרי הוא רק פירש דברי רב. שוב ראיתי שביביע אומר (ח"ב סי' כ אות ט) כתב גם כן שדברי הרי"ד הם רק אליבא דרב.

9 הדיון המרכזי סביב סוגיה זו הוא בהבנת דברי הגמרא (שבת עה.) וזו לשונה: שוחט משום מאי חייב. רב אמר: משום צובע, ושמואל אמר: משום נטילת נשמה. משום צובע אין, משום נטילת נשמה לא, אימא: אף משום צובע. אמר רב: מילתא דאמרי - אימא בה מילתא, דלא ליתו דרי בתראי וליחכו עלי. צובע במאי ניחא ליה - ניחא דליתווס בית השחיטה דמא, כי היכי דליחזוה אינשי וליתו ליזבנו מיניה. ע"כ.

כל הפוסקים פירשו את דברי הגמרא באופנים שונים: רש"י (ד"ה משום צובע) כתב: שצובע את "הבשר" של בית השחיטה. והיינו שמבין שהוא אוכל ואף על פי כן חַייב רב אף משום צובע [או מטעם שסובר שיש צביעה באוכלין (פסקי רי"ד) או מטעם שכשמכוון למראה הוה ליה איסור אף אם התכוון לאכול (נשמ"א. ופמ"ג סובר שבמצב כזה מותר, ויש לאסור רק אם אין כוונתו לאכול כלל אלא כל כוונתו למסחר). ואילו האור זרוע (ח"ב סי' סג.

לעניין הלכה, התקבל להורות שאין צביעה באוכלין.

האם יש הבדל בין צביעה באוכלין לצביעה במשקין

בדרכי משה (שכ סק"ב) התיר ליתן יין אדום לתוך יין לבן, ודחה מי שהחמיר בזה משום צביעה. והביאו המ"ב (סקנ"ו). וכן משמע מדברי שאר הפוסקים שלא חילקו בזה. אבל בשערי תשובה (שיח, ה) הביא את דברי המהר"ם חיון המובאים בשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ג) שחילק בין אוכלין, שבהם אמרינן שאין צביעה ב"אוכלין", לבין משקים שבהם גזרו כי הם דומים ל'עין הצבע' ויבוא לעשות כן אף שלא למטרת אכילה. כשיטה זו החמיר הבא"ח (שו"ת רב פעלים. בא"ח ש"ב פקודי אותיות ג-ד). וכן עיין בשעה"צ (שיח ס"ק סה) שכתב לעניין הכנת תמצית תה שעדיף שיערה המים החמים לתוך התמצית, ולא להיפך, כדי לצאת ידי החוששים לצביעה במשקין. ומשמע שישנו הידור לחשוש לדעה זו. ולעומתם, בשו"ת יביע אומר (ח"ב סי' כ) האריך בזה וחיזק דעת השו"ע שאין צביעה בין באוכלין ובין במשקין.

צביעה באוכלין כשכוונתו לעשות מראה

כתב הפמ"ג (שכ א"א סקכ"ה) שאפילו אם כוונתו לעשות מראה במאכל או במשקה, מותר, כיון שהוא למטרת אכילה, והביא ראיה מהוכחת הדרכי משה (שכ סק"ב) לדין זה מנתינת ביצה לתוך מסננת של חרדל ואף על גב שכוונתו שם לעשות מראה (וסותר את עצמו מדבריו במש"ז שיח סקט"ו שהחמיר בזה מדרבנן). ואילו החיי אדם (כלל כד סע' ה ובנשמת אדם שם סק"ג) כתב שאם כוונתו למראה אסור, כמובא בגמרא (עה.) לעניין השוחט דניחא ליה דליתווס בית השחיטה, ואף שמואל לא נחלק על רב בזה אלא במציאות, כיון שסובר שאין כוונת השוחטים על כך, ואם אכן מתכוון על כך אסור, ואם הוא מתקיים – חייב מדאורייתא. ולכן כתב שצריך עיון גדול איך התירו בכרכום, שכיון שיש דרך לצבוע בכרכום לכו"ע חייב. ועיין במ"ב (ס"ק נו) שהביא מחלוקתם וכתב שנכון להימנע מזה. ואילו יביע אומר (ח"ב סי' כ אות יז) היקל כדעת הפמ"ג.

כתב הפמ"ג (שם) שאם אין כוונתו למטרת אכילה כלל אלא כדי למכור לאחרים שהם בסוף יאכלו, יש בזה איסור, וכל שכן שאין לשים סממנים בצלוחית מים ולהעמידם בחלון נגד השמש, שבזה יש חשש חיוב חטאת, והביאו המ"ב (ס"ק נו).

לסיכום:

א. אם משתמש במאכל כדי לצבוע, ואין לו כל כוונת אכילה (כגון לצורך מסחר או נוי וכיוצא בזה) - חייב (רוב הפוסקים, דלא כחכם צבי הסובר שאין צביעה במאכלים כלל).

ב. אם משתמש במאכל כדי לצבוע, והדרך לעשות כך כדי לצבוע, אבל מתכוון גם לאוכלו – לפמ"ג מותר, ולח"א אסור. וכתב המ"ב שנכון להחמיר. וביבי"א מיקל.

ג. אם אינו מתכוון לצבוע אלא כוונתו לאכול בלבד, והדרך לעשות כך כדי לצבוע – לרוב הפוסקים מותר ולחיי אדם אסור. וטוב להחמיר (שעה"צ שיח סקס"ה, שו"ת אבני נזר קעג אות ט). ולבא"ח במשקים יש להחמיר ולכן יש ליתן היין הלבן לתוך האדום וכן המים לתוך הקפה ולא להיפך.

הובא בביה"ל ד"ה לתן) פירש שהמדובר הוא ב"עור" של בית השחיטה, והיינו דבר שאינו עשוי לאכילה כלל. והוא מתאים לדברי שו"ת חכ"צ וחת"ס שכל שראוי לאכילה אין בו משום צובע (אף שהמעיין בחכ"צ יראה שפירש באופן אחר). על כל פנים למדים גם מדבריו, שכאשר מכוון שלא למטרת אכילה כלל, יש בזה משום צובע מדאורייתא (ולא נחלק עליו שמואל בזה בהכרח. ומה שהרמב"ם לא פסק כרב, יש לומר שחלקו רב ושמואל רק במציאות, האם ניחא ליה לשוחט בזה או שמא הוה פס"ר דלא ניחא ליה]. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ב סי' כ) שביאר באריכות רבה את השיטות השונות.

ג. צביעה בדרך לכלוך

זר זהב סביב

לדעת חלק מהראשונים יש איסור צובע מדרבנן אף אם הצביעה נעשית בדרך המלכלכת את הדבר הנצבע; ויש מקילים בזה, לפי שצביעה בדרך לכלוך אינה צביעה. למעשה, במקום הדחק או במקרה שקשה להיזהר בזה יש להקל כמותם.

לפי זה מותר במקום הצורך לנגב במפה את ידיו המלוכלכות בצבע. וכן מותר לאישה לעשות הפסק טהרה וליתן מוך דחוק, וכן לבדוק את עצמה בעד לבן. וכן מותר ליתן תחבושת על פצע, ולהשתמש בנייר טואלט לבן.

מחלוקת הפוסקים בעניין צביעה בדרך לכלוך

השו"ע (שכח, מח) כתב שאסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנה דם, מפני שהדם יצבע את הבגד. מקור דבריו משבולי הלקט (סו"ס פו, סי' קיז) בשם הרא"ם (סי' רעד קלח:). וכתב המג"א שלמרות שמקלקל הוא ופטור, מכל מקום אסור לכתחילה[10]. וכן כתב בשו"ע (שכ, כ) שיש מי שאומר שהאוכל תותים או שאר פירות הצובעים, צריך ליזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה, משום צובע. והוא משבולי הלקט (שם).

אבל כנסת הגדולה (בהגהות הב"י סו"ס שכ) ציין שבתשובות רדב"ז (סי' קלא) כתב על זה שהיא חומרא יתירה, וכן שו"ת חכם צבי (הובא ברע"א כאן) הקל בזה, לפי שאינו אלא דרך לכלוך. הדרכי משה (שכ סק"ב) והאליה רבה (ס"ק כד) ציינו לאגור (סי' תפד) שגם כתב כן. ואף על פי שכתב המג"א (סקכ"ד) שאין להקל כרדב"ז, שאפילו במלבן יש אומרים שיש ליבון בדרך לכלוך, כל שכן בצובע שכל צביעה כך היא, מכל מקום כתבו החיי אדם (כלל כד סע' ו) והמ"ב (סקנ"ט. וכן בסי' שכח ס"ק קמו) שיש לסמוך על המקילים כאשר אי אפשר לו ליזהר בזה.

דעת הגר"ע יוסף (חזו"ע ח"ה עמ' טו-טז. ועיין בלוית חן סי' צב עמ' קמט) היא שאף לפי השו"ע יש לומר שאין זה איסור גמור אלא ממידת חסידות, שהרי מדובר בפס"ר דלא ניחא ליה באיסור דרבנן. והביא ראיה מדברי השו"ע, שהרי בסי' רפ התיר לבעול את הבתולה בשבת, אף על פי שהסדין הלבן שתחתיהם ייצבע בדם והוא חפץ בדם כדי להראות שהוא דם בתולים, וזה פס"ר דניחא ליה. בדרך זו הוכיח החכם צבי (בהוספות וליקוטים סי' א) מדין זה שאין איסור צביעה בדרך לכלוך. כמו כן החת"ס בחידושיו (כתובות ה:) הוכיח מדין בעילת בתולה שאין איסור צובע מהתורה אלא היכא שהוא לצורך הדבר הנצבע.

ובפסקי תשובות (שכ סקכ"ו) העיר שבימינו שאין הדרך לצבוע בפירות הצובעים או בדם או בכל כיוצא בזה, לכו"ע יש להתיר אם לא במקום שיש חשש אמיתי שהוא מכוון לצביעה.

בגד המיוחד להיצבע

הגר"ז כתב (סי' שב בקונטרס אחרון אות א) שרק במפה שדרכה בצביעה החמירו אף בדרך לכלוך, אבל בדבר המיוחד לכך כגון במוך או בעד בדיקה יש להקל, בדומה למשמרת שאין בה איסור ליבון. על פי סברה זו כתבו בשמירת שבת כהלכתה (פרק לה הלכה יט), בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סו"ס יד) ובחזון עובדיה (ח"ה עמ' כא) להתיר נתינת תחבושת על גבי פצע, כיון שהתחבושת מיוחדת לכך. ועדיף ליתן על הפצע תחבושת המיועדת לכך, מליתן בגד או ממחטה.

נימוקים נוספים להתיר צביעה בדרך לכלוך

לגבי דין בדיקת הפסק טהרה, בדיקות שבעה נקיים ונתינת מוך דחוק, מלבד הטעמים הנזכרים לעיל, ישנו טעם נוסף להתיר, כיון שאין ברור שתראה דם ונחשב אינו מתכוון (גר"ז סי' שב בקונטרס אחרון אות א).

להיתר זה ניתנו נימוקים נוספים, כגון אם שוטפים את מקום הפצע קודם נתינת התחבושת או את אותו מקום קודם עשיית ההפסק, ואזי נחשבת הצביעה רק כגרמא (שו"ת אבני נזר סי' קעה אות ב).

צביעה ללא כוונת צביעה

יש אופנים בהם התירו לעשות פעולה, אף שעל ידיה יצבע, כל שאין לו שום תועלת ועניין בצביעה עצמה. לדוגמה: כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כב) שמותר להוסיף מים לחומר מחטא שיש לו צבע, אף שייצבעו המים על ידי זה. ובהערה שם משמע שאופן זה עדיף אף מצביעה בדרך לכלוך.

10 והוסיף שבבגד אדום פשיטא שאסור, אך עיין בפתיחה למלאכה ובהערה 7 שם שיש אומרים שאדרבה בבגד אדום יש להקל טפי.

ד. צובע בגוף האדם ודיני איפור

זה השולחן

שו"ע שג, כה
העברת סרק
על פניה וכחול
על עיניה

אסור לאשה שתעביר בשבת סרק על פניה, משום צובע. ומטעם זה אסורה לכחול בשבת, ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק, דכשנוטלתו מאדים הבשר.

סביב לשולחנך

במשנה (שבת צד:) מובא: וכן הגודלת וכן הכוחלת [עיניה. רש"י] וכן הפוקסת רבי אליעזר מחייב וחכמים אוסרין משום שבות. ובגמרא (שם) מבואר: גודלת כוחלת ופוקסת משום מאי מחייבא. אמר רבי אבין אמר רבי יוסי ברבי חנינא גודלת משום אורגת כוחלת משום כותבת פוקסת משום טווה. אמרו רבנן קמיה דרבי אבהו וכי דרך אריגה בכך וכי דרך כתיבה בכך וכי דרך טויה בכך, אלא אמר רבי אבהו לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יוסי ברבי חנינא כוחלת משום צובעת גודלת ופוקסת משום בונה. ע"כ.

פוקסת

פוקסת, בפירוש ראשון ברש"י (ד"ה פוקסת) כתב: מתקנת שערה במסרק ובידיה. וכן כתב הרמב"ם (פכ"ב הכ"ו) [ובתוספות מו"ק (ט: ד"ה פוקסת) כתב: מתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף]. ובפירוש השני ברש"י כתב: טחה כמין בצק על פניה וכשנוטלו מאדים הבשר. וכן מובא בשו"ע (שג, כה) פירוש זה. וכן כתבו ריב"א (בתוספות מו"ק ט: ד"ה פוקסת) וסמ"ג (לאוין סה, יד ע"ג) בשם הירושלמי (שבת פ"י ה"ו).

צביעת העיניים או הפנים

מבואר מהגמרא שאסור לאישה לכחול עיניה משום צובע[11], וכן בגמרא (שבת צה.) מובא: רשב"א אומר משום ר' אליעזר אשה לא תעביר סרק על פניה מפני שצובעת. לר"א הדבר אסור מדאורייתא ולחכמים מדרבנן. הרמב"ם (פכ"ב הכ"ג) פסק כחכמים.

אבל סמ"ג (לאוין סה, יד ע"ג) בשם הירושלמי (שבת פ"י ה"ו) פסק כרבי אליעזר. וכתב האליה רבה (סק"מ) שכן כתב גם ראב"ן (סימן שנד). וכן הר"ן (לו. ד"ה גמ' מחלוקת) כתב שהלכה כר"א. וכן דעת ספר התרומה (סו"ס רלט), סמ"ק (סי' רפב, עמוד רצט) ומרדכי שחייבו בגודלת וה"ה לפי זה גם בכוחלת ופוקסת.

להלכה פסקו המג"א (ס"ק יט) והמ"ב (סקע"ט) כחכמים. ולכן בין אם היא עושה זאת לעצמה או לחברתה, פטורה (ביאור הלכה ד"ה משום).

ואין האיסור בזה אלא על האישה, לפי שדרכה של אישה ליפות את עצמה על ידי צביעת פנים ובזה נראה יותר כצובע, אבל איש שאין דרכו בכך לא מקרי צובע, כמ"ש בסוף סימן שכ שמותר לאכול תותים ושאר פירות הצובעים אף על גב שצובע פניו וידיו בעת האכילה (מ"ב סקע"ט). וכתבו האחרונים שאם הוא דבר שדרך האיש לעשות כן, כגון לצבוע כדי להסתיר מום וכדומה - אסור (פס"ת סקי"ד).

11 כך הוא בגרסתנו בגמרא ובטור. וברמב"ם (פכ"ב הכ"ג) כתב שאסורה להעביר סרק מפני שהיא כצובעת. אבל מאידך במקום אחר (פכ"ג הי"ב) כתב שכחילה אסורה בשבת משום כותב. והוא כהוה אמינא שנדחתה בגמרא. ובשל"ג (צד: סק"ד) בשם ריא"ז העיר שהוא סותר את עצמו. ועיין בעין משפט (צה.) שהעיר שכנראה כך הייתה גרסתם, ושכן מובא גם בסמ"ג, בערוך ובברטנורא. ועדיין צריך ביאור מהו החילוק ביניהם. ואולי יש לחלק בין עור הפנים שאין כל כך דקדוק אלא בצבע הפנים ולכן האיסור הוא משום צובעת, לבין הכוחלת עיניה שמקפידה ביותר ואסור משום שהיא ככותבת. שוב ראיתי שכן כתב הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי ח"ד סי' נא) בביאור הדברים.

—

זר זהב סביב

אכילת פירות הצובעים

מותר לאישה לאכול תותים ושאר פירות הצובעים.

כן כתב שעה"צ (שג ס"ק סה), וביאר שאסרו חכמים דווקא בסרק על פניה כיוון שהוא דרך צביעתה לנוי, מה שאין כן באכילת תותים שהפסיק רישא הוא רק לשפתיה, שבזה גם באשה יראה שמותר, לפי שאין דרך צביעתה בכך, שלא מצינו לפוסקים שם שחילקו בזה בין אישה לאיש כנ"ל. אומנם בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' לז אות ב) הביא דבריו וכתב דאכתי לא איפרק מחולשא, שכן דרך הנשים לצבוע שפתותיהן, ולכן ביאר אחרת שכיון שצביעה על ידי אכילת פירות הצובעים נחשבת דבר שאינו מתקיים, לא גזרו חכמים כלל ועוד דהוי צביעה על ידי שינוי, שעושה דרך אכילה, ולא דרך צביעה בידיים. ולכאורה נפק"מ בין הפירושים כאשר היא מתכוונת לצבוע, כגון באוכלת התותים כדי לצבוע שפתיה או בילדים האוכלים שלגון כדי לצבוע שפתותיהם, שלפי המ"ב אסור ואילו ליבי"א מותר. ובפס"ת (הערה 80) הביא מספר שבת כהלכה שאוסר זאת. וכן בחזון עובדיה (ח"ה עמ' י) כתב להתיר רק בתנאי שהיא לא מתכוונת לצביעה. וצ"ע.

—

זר זהב סביב

נתינת איפור שאינו מתקיים (כגון פודרה)

יש מן הפוסקים שאסרו ליתן שום אבקת פודרה על הפנים; יש שהתירו בפודרה שקופה, ואסרו בפודרה צבעונית; ויש שהתירו ליתן אפילו פודרה צבעונית על הפנים.

בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' קיד) אוסר שימוש בכל אבקת פודרה. וכן בשמירת שבת כהלכתה (פי"ד הלכה סה) כתב שנכון להימנע. ובאג"מ התיר לזרוק הפודרה על הפנים כי אינה נדבקת כלל, והגרש"ז מפקפק גם בזה שהרי היא מתכוונת לצביעה.

אמנם בשו"ת מהר"ם מבריסק (ח"א סי' כג) כתב שמותר ליתן אבקת פודרה שקופה, כיון שכל פעולתה היא לעדן ולהצהיר הבשר. והוסיף שאף שמג"א כתב שהנותן רטייה אדומה על המכה נחשב צובע ולפי זה אף באבקה שקופה יש לאסור, אין זה אלא מדרבנן. וכל שכן שהפודרא עצמה אינה מתקיימת, ובצירוף כל הנ"ל יש להקל באבקה שקופה. וכן כתב למעשה הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי ח"ד סי' נא).

אך באבקה צבעונית דעת המהר"ם לאסור, כי זו צביעה מדרבנן. והביא (שם) ראיה מהשו"ע (לב, ג) שכתב שאם זרק זהב על האזכרות שבספר תורה שנכתבו בדיו, פסול. ומשמע שאף על גב שהוא מונח בלבד ואם יסירו לא יישאר ממנו שום רושם, אפילו הכי מיקרי כתב על גבי כתב. אבל בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' לז) דחה הראיה, לפי שאין ללמוד מס"ת ששם הלכה למשה מסיני שיהיה נכתב בדיו שחור, אבל לעניין שבת אדרבה כתב הרמב"ם (פי"א הט"ז) שאם העביר דיו על גבי דיו או סיקרא ע"ג דיו פטור, ורק המעביר דיו ע"ג סיקרא חייב שתים משום מוחק ומשום כותב ע"ש. וזהב ע"ג דיו לא עדיף מסיקרא ע"ג דיו שאין בו חיוב מהתורה. וכן למעשה, דעת הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (שם) וכן בתשובות נוספות (יחוה דעת ח"ד סי' כח, חזון עובדיה ח"ה עמ' ה) שמותר לנשים לתת אבקת פודרה צבעונית על פניהם, וכן כתב קצות השולחן (סי' קמו בדה"ש ר"ס כ). וטעמם שאומנם העברת סרק אסורה מדרבנן, אבל בפודרה שאינה מתקיימת ואינה נדבקת היטב לפנים יש לומר שלא גזרו.

—

זר זהב סביב

צביעת הציפורניים

אסור ליתן לקה על הציפורניים, הן לקה צבעונית והן לקה שקופה.

כן כתב שמירת שבת כהלכתה (פי"ד הלכה סג). והביא ראיה שצבע שקוף נחשב צבע מהמ"ב (שכז סקי"ב) שאסר סיכת נעליים בשמן [יש להעיר על זה מדברי הנשמ"א כלל כד סק"ג, שאחר שהביא את דברי הד"מ שהוכיח מנתינת ביצה במסננת של חרדל (קלט:) שאין צובע באוכלין, ועל זה כתב הנשמ"א שיש לדחות ראיה זו, "דחלבון ביצה אינו ממין הצובעין כלל" והרי בגמרא נאמר במפורש שהוא ניתן לגוון. הא קמן שסובר שהברקת דבר אינה נחשבת כלל כצביעה. ויש לעיין].

